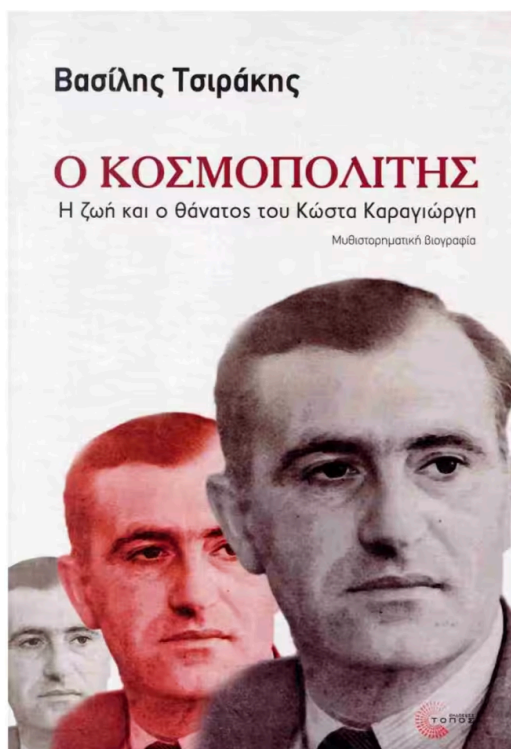

«Ο κοσμοπολίτης», Βασίλης Τσιράκης: Ανάμεσα στο τεκμήριο και τη μυθοπλασία

Μια μυθιστορηματική βιογραφία που διαβάζεται ως λογοτεχνία, αλλά μας αναγκάζει να σκεφτούμε ιστορικά.

Ο κοσμοπολίτης.
Η ζωή και ο θάνατος του Κώστα Καραγιώργη
Βασίλης Τσιράκης
Τόπος, Αθήνα, 2026 | 336 σελίδες

Το βιβλίο «Ο Κοσμοπολίτης – Η ζωή και ο θάνατος του Κώστα Καραγιώργη» του Βασίλη Τσιράκη λειτουργεί ως ένα πανοραμικό οδοιπορικό στον 20ό αιώνα, ακολουθώντας τη διαδρομή του Κώστα Γυφτοδήμου —όπως ήταν το πραγματικό του όνομα— από τη Λίμνη Ευβοίας έως το μαρτυρικό τέλος στις φυλακές του Πιτέστι. Ο άξονας της ζωής του περιστρέφεται γύρω από τα τρία θεμελιώδη ερωτήματα που του έθεσε στα νεανικά του χρόνια ο καθηγητής του, Παρραράς: τι σκοπεύει να κάνει με τον κόσμο; Να τον γνωρίσει,

να τον κατανοήσει ή να τον αλλάξει; Ο Καραγιώργης επιχείρησε και τα τρία, μετατρέποντας αυτή την υπόσχεση σε πυξίδα της πολυτάραχης πορείας του.

Ο Τσιράκης χρησιμοποιεί μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα **αφηγηματική τεχνική αντιστικτικής παράθεσης**. Επιλέγει μια μη γραμμική εξέλιξη και δομή, καθώς το βιβλίο στήνεται πάνω σε δύο χρονικούς άξονες που τρέχουν παράλληλα, δημιουργώντας μια διαρκή συνομιλία ανάμεσα στο **ένδοξο παρελθόν** και το **μαρτυρικό παρόν** του ήρωα. Ο πρώτος άξονας, αυτός της αναδρομής, ακολουθεί τη γραμμική πορεία του Κώστα Καραγιώργη από τη γέννησή του το 1905 έως την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού το 1949, αποτελώντας μια αφήγηση γεμάτη ένταση, κίνηση, ταξίδια και πολιτική δράση, όπου ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το στυλ της ιστορικής βιογραφίας και του μυθιστορήματος εποχής. Παρακολουθούμε τον ήρωα να γνωρίζει τον κόσμο στη Βιέννη, το Βερολίνο και το Παρίσι, να τον κατανοεί μέσα από την επιστήμη και τον μαρξισμό και να παλεύει να τον αλλάξει στην Αντίσταση και το βουνό, μια λειτουργία που χτίζει το μέγεθος του ανθρώπου ως λαμπρού επιστήμονα, κοσμοπολίτη διανοούμενου και ικανού στρατηγού στην ακμή του.

Ο Κώστας Γυφτοδήμος, μετέπειτα Καραγιώργης, ξεκινά από τη Χαλκίδα και την Αθήνα ως φιλομαθής νέος, φοιτητής της Ιατρικής, αναγνώστης λογοτεχνίας και πολιτικά ανήσυχο πνεύμα. Η Ρωσική Επανάσταση, οι κοινωνικές αδικίες, η φτώχεια και οι πρώτες εμπειρίες του φοιτητικού κινήματος τον οδηγούν στη Σοσιαλιστική Νεολαία και αργότερα στο ΚΚΕ. Από νωρίς, η ζωή του συνδέεται με διώξεις, συλλήψεις, εξορίες και εσωκομματικές συγκρούσεις. Η Ανάφη, το Καλπάκι, η Αίγινα, η Σίφνος και η Κίμωλος μετατρέπονται από τόποι τιμωρίας σε σχολεία αντοχής, πειθαρχίας και πολιτικής διαμόρφωσης. Εκεί ο Καραγιώργης γνωρίζει τη συλλογική ζωή των εξόριστων, αλλά και τα όρια της κομματικής αυστηρότητας. Παράλληλα, παραμένει γιατρός, αναγνώστης, διανοούμενος, άνθρωπος με έντονες προσωπικές ανάγκες και αντιφάσεις. Η διαδρομή του ενσαρκώνει με τον πιο απόλυτο τρόπο αυτό που ο ιστορικός Άγγελος Ελεφάντης περιγράφει ως τη γένεση «μιας νέας προοδευτικής λαϊκότητας». Ο Καραγιώργης υπήρξε η αρχετυπική μορφή αυτού του νέου τύπου ανθρώπου της αριστεράς, που γεννήθηκε μέσα στις αντιφάσεις του Μεσοπολέμου, στις υποτυπώδεις κομματικές οργανώσεις και τα συνδικάτα. Υπήρξε ένα «ευαίσθητο και προοδευτικό ένζυμο» στον κοινωνικό του χώρο.

Το βιβλίο αποκτά ευρωπαϊκή διάσταση όταν ο ήρωας περνά στη Βιέννη, το Βερολίνο, το Παρίσι και τη Μόσχα. Η Βιέννη τον φέρνει σε επαφή με τον Φρόιντ, τον Κύκλο της Βιέννης και την ευρωπαϊκή κουλτούρα. Το Βερολίνο τον βάζει στο κέντρο της ανόδου του ναζισμού. Το Παρίσι τον συνδέει με τον διεθνή αντιφασισμό, τον Τρότσκι, τους σουρεαλιστές και την Κομιντέρν. Η Μόσχα, τέλος, γίνεται τόπος θαυμασμού, αλλά και πρώτης ανησυχίας: ο σοσιαλιστικός ενθουσιασμός συνυπάρχει με τις δίκες, τις εκκαθαρίσεις και τον φόβο. Στην Κατοχή, ο Καραγιώργης μετατρέπεται σε κεντρικό στέλεχος της Αντίστασης. Στην Αθήνα οργανώνει τον παράνομο Ριζοσπάστη και στη Θεσσαλία αναδεικνύεται σε καπετάνιο,

οργανωτή και πολιτικό ηγέτη. Η δράση του στον ΕΛΑΣ, η απελευθέρωση της Καρδίτσας, τα συνέδρια του ΕΑΜ και η γέννηση του γιου του σηματοδοτούν την κορύφωση της ζωής του. Είναι η περίοδος των «ούριων ανέμων». Όμως κάτω από την άνοδο υπάρχουν ήδη οι ρωγμές: Λίβανος, Καζέρτα, Δεκεμβριανά, Βάρκιζα. Ο Καραγιώργης βλέπει τα λάθη, διαφωνεί, αλλά συχνά υποτάσσεται στην κομματική πειθαρχία. Μετά την Απελευθέρωση αναλαμβάνει τον νόμιμο Ριζοσπάστη, ταξιδεύει στην Αμερική, ζει τη Διάσκεψη του Σαν Φρανσίσκο και επιστρέφει σε μια Ελλάδα που οδηγείται ξανά στον εμφύλιο.

Στον Δημοκρατικό Στρατό αναλαμβάνει υψηλά καθήκοντα, όμως η ήττα, η ρήξη Τίτο–Στάλιν, οι εσωτερικές εκκαθαρίσεις και η σύγκρουση Μάρκου–Ζαχαριάδη τον οδηγούν σε βαθιά κρίση. Μετά την ήττα του 1949, στη Βουδαπέστη και στο Βουκουρέστι, αρχίζει να διατυπώνει ανοιχτά την κριτική του. Η επιστολή του προς την Κεντρική Επιτροπή, όπου καταγγέλλει την έλλειψη εσωκομματικής δημοκρατίας και την ευθύνη της ηγεσίας, γίνεται η αφορμή της συντριβής του. Από εκεί και πέρα το βιβλίο μετατρέπεται σε τραγωδία. Ο Καραγιώργης διαγράφεται, κρατείται, ανακρίνεται, απομονώνεται, οδηγείται σε απόπειρες αυτοκτονίας και τελικά φυλακίζεται στη Ρουμανία χωρίς πραγματική δίκη. Στις φυλακές του Πιτέστι, άρρωστος από φυματίωση, εγκαταλειμμένος και εξαντλημένος, πεθαίνει ζητώντας το παιδί του. Η μεταγενέστερη αποκατάστασή του από το ΚΚΕ το 1958 δικαιώνει τη μνήμη του, όχι όμως τη ζωή του.

Ανάμεσα στα κεφάλαια της ζωής του παρεμβάλλεται ο δεύτερος άξονας, αυτός των εκθέσεων του Πράκτορα Χ από τον Σεπτέμβριο του 1950 έως τον Φεβρουάριο του 1951, ο οποίος αποτελείται από στεγνά, υπηρεσιακά κείμενα που συντάσσει ένας Ρουμάνος πράκτορας της Σεκιουριτάτε τοποθετημένος στο ίδιο κελί για να τον ψαρεύει. Σε αυτά τα τμήματα του βιβλίου, σαφώς επηρεασμένα από το Κιβώτιο του Άρη Αλεξάνδρου, η γραφή γίνεται κλινική, ψυχρή και ανατριχιαστική, καταγράφοντας τις μεταπτώσεις του Καραγιώργη, τις απόπειρες αυτοκτονίας, τα κλάματα για το παιδί του, τις ελπίδες για δικαίωση από τη Μόσχα και τις ερωτικές του εξομολογήσεις, λειτουργώντας ως το παρόν της αφήγησης που αποδομεί την ηρωική εικόνα του παρελθόντος δείχνοντας έναν άνθρωπο σωματικά και ψυχικά ρημαγμένο από τους ίδιους τους συντρόφους του. Ο Τσιράκης πετυχαίνει τρία πράγματα με αυτό το μοντάζ, ξεκινώντας από την τραγική ειρωνεία, καθώς ενώ διαβάζουμε για τις επιτυχίες στη Θεσσαλία ή τον θρίαμβο του Ριζοσπάστη, η επόμενη σελίδα μας θυμίζει μέσω της έκθεσης ότι αυτός ο άνθρωπος θα καταλήξει να μετράει φωναχτά τα βήματά του στο κελί μέχρι τις 3 το πρωί κατ' εντολή των ανακριτών του, με τη δόξα να ακυρώνεται διαρκώς από την επερχόμενη πτώση. Παράλληλα αναδεικνύεται η σύγκρουση ιδεαλισμού και μηχανισμού, όπου το παρελθόν εκπροσωπεί την πίστη ότι ο κόσμος αλλάζει ενώ οι εκθέσεις τον σκοτεινό έλεγχο και την προδοσία, δείχνοντας πώς ο μηχανισμός σταδιακά στραγγαλίζει τον ιδεαλιστή, ενώ προσφέρεται και μια ψυχολογική εμβάθυνση αποκαλύπτοντας τι ένιωθε ο Καραγιώργης στην πιο οριακή στιγμή του, συμπεριλαμβανομένων των κρυφών αμφιβολιών για τη

Βάρκιζα ή τον Ζαχαριάδη. Το μυθιστόρημα κορυφώνεται όταν οι δύο εποχές συναντιούνται στο κεφάλαιο «Το Λάθος», όπου οι δύο γραμμές ενώνονται στην ήττα του 1949 και την είσοδο στη Ρουμανία, οδηγώντας σε μια ενιαία αφήγηση προς το τέλος στο Πιτέστι το 1954, μια δομή που επιτρέπει στον Τσιράκη να μετατρέψει μια βιογραφία σε αρχαία τραγωδία όπου ο αναγνώστης γνωρίζει τη μοίρα του ήρωα από την αρχή και παρακολουθεί την πορεία του με μια διαρκή αίσθηση αναπόφευκτου πόνου.

Το τελευταίο αυτό βιβλίο του Τσιράκη διαφέρει από τα προηγούμενα, εμφανίζοντας ορισμένες καίριες αλλαγές στη δομή και το περιεχόμενο που ανανεώνουν τη συγγραφική του προσέγγιση. Στα προηγούμενα έργα του, οι ήρωες ήταν εντελώς φανταστικά πρόσωπα, ενώ ο κεντρικός ιστορικός πρωταγωνιστής ήταν εν πολλοίς η πόλη —τις περισσότερες φορές η Θεσσαλονίκη. Ο συγγραφέας επέλεγε να εμβαθύνει στον χαρακτήρα και την ιδιοσυγκρασία του αστικού τοπίου, με τα πρόσωπα και τις εκτεταμένες αναφορές στους δρόμους και τα κτίρια να λειτουργούν απλώς ως ψηφίδες αυτής της ευρύτερης τοιχογραφίας. Οι ιστορίες των πρωταγωνιστών συνέχονταν μεταξύ τους και ταυτόχρονα με τον τόπο με τέτοιο τρόπο ώστε να αναδείξουν τις πολύχρωμες πλευρές της πόλης. Με άλλα λόγια, ο συγγραφέας προσπαθούσε να πειθαρχήσει στην ιστορική πραγματικότητα της πόλης και εστίαζε την ιστορική τεκμηρίωσή του πρωτίστως σε αυτή. Σε αυτό το βιβλίο, ο πρωταγωνιστής είναι πρωτίστως το ιστορικό πρόσωπο, ενώ οι πόλεις, οι τόποι και τα τοπία υποχωρούν στο φόντο, υπηρετώντας πλέον —αντίστροφα— την ιστορική πλαισίωση του χαρακτήρα. Από μία άποψη, πρόκειται για μια νέα πρόκληση για τον συγγραφέα, καθώς οι ιστορικές ανακρίβειες γύρω από υπαρκτά πρόσωπα συγχωρούνται λιγότερο από ό,τι εκείνες που αφορούν μια πόλη. Η λογοτεχνική εμβάθυνση στην προσωπικότητα ενός πραγματικού ανθρώπου ισορροπεί επικίνδυνα ανάμεσα σε δύο άκρα: από τη μια, στον φόβο μήπως η υπερβολική προσκόλληση στην τεκμηρίωση οδηγήσει σε έναν λογοτεχνικά αβαθή χαρακτήρα και, από την άλλη, στον κίνδυνο μιας ανιστορικής ανάπλασης του ήρωα με βάση αποκλειστικά τις επιθυμίες του συγγραφέα να κατασκευάσει ένα λογοτεχνικά γοητευτικό πρόσωπο.

Από αυτήν την άποψη, το βιβλίο κινείται σε ένα γόνιμο, αλλά απαιτητικό όριο: ανάμεσα στο ιστορικό μυθιστόρημα, την ιστορική βιογραφία και τη λογοτεχνική ανασύνθεση μιας εποχής. Ο Κώστας Καραγιώργης παύει να είναι ένα ιστορικό πρόσωπο και αναδεικνύεται ως λογοτεχνικός ήρωας. Αυτό δίνει στο έργο ζωντάνια, δραματικότητα και εσωτερικό βάθος, ενώ ταυτόχρονα θέτει το βασικό ερώτημα: πού τελιώνει η ιστορία και πού αρχίζει η μυθοπλασία; Η ιστορική βιογραφία δεσμεύεται από τις πηγές. Ο ιστορικός οφείλει να τεκμηριώνει, να διασταυρώνει, να διακρίνει το βέβαιο από το πιθανό και το πιθανό από το υποθετικό. Η λογοτεχνία, αντίθετα, έχει μεγαλύτερη ελευθερία. Μπορεί να γεμίσει τα κενά, να φανταστεί σκηνές, διαλόγους, σκέψεις και ψυχικές μεταπτώσεις. Εκεί ακριβώς βρίσκεται η δύναμή της, αλλά και ο κίνδυνός της. Στο ιστορικό μυθιστόρημα ο πρωταγωνιστής, ακόμη κι όταν βασίζεται σε πραγματικό πρόσωπο, δεν ταυτίζεται πλήρως με το ιστορικό

υποκείμενο. Είναι και δημιουργήμα του συγγραφέα. Μιλιά, σιωπά, αμφιβάλλει, ερωτεύεται και κρίνει μέσα από μια λογοτεχνική κατασκευή. Αυτό σημαίνει ότι οι απόψεις που εκφράζει δεν μπορούν πάντα να αποδοθούν με ασφάλεια στον ίδιο τον ιστορικό Καραγιώργη. Συχνά, εκφράζουν την ερμηνευτική ματιά, τις επιλογές και τις προθέσεις του συγγραφέα. Ο ίδιος ο Τσιράκης απαντά στο ζήτημα αυτό, υποστηρίζοντας πως στις περιπτώσεις που επινόησε διαλόγους, αυτοί εδράζονται στην ιστορική τεκμηρίωση. Για παράδειγμα, είναι γνωστό ότι ο Καραγιώργης είχε ως καθηγητή τον Παραρά, ο οποίος τον επηρέασε πολιτικά. Συνεπώς, τα ερωτήματα που έθεσε ο δάσκαλος στον μαθητή και οι απαντήσεις του τελευταίου μπορεί να μην διατυπώθηκαν ποτέ ακριβώς έτσι, αποτελώντας λογοτεχνική επινόηση, ωστόσο βασίζονται σε μια ιστορική πιθανοφάνεια. Αυτό σημαίνει ότι ο λογοτέχνης υιοθετεί, ως ένα βαθμό, τη μεθοδολογία του ιστορικού, ανατρέχοντας σε πηγές για να στοιχειοθετήσει την ιστορική δράση των ηρώων του.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Τσιράκης επέλεξε να συνομιλήσει με ιστορικούς για να δοκιμάσει την ιστορική πραγματικότητα των ηρώων του. Είχαμε μαζί εκτενείς συζητήσεις για διάφορα θέματα. Διατηρεί, ωστόσο, ο λογοτέχνης μια ευρύτερη ελευθερία, καθώς δεν δεσμεύεται από την αυστηρή προσκόλληση στα αρχεία, τη βιβλιογραφία και τα θεωρητικά σχήματα. Είναι ελεύθερος να αναπλάσει τον χαρακτήρα, αναδεικνύοντας την εσωτερική του αλήθεια, όπως αυτή προκύπτει μέσα από το ιστορικό πλαίσιο. Από αυτή την άποψη, ως ιστορικός που ολοκλήρωσα πρόσφατα **ένα βιβλίο με έντονα στοιχεία ιστορικής βιογραφίας**, ομολογώ πως «ζηλεύω» τον Τσιράκη καθώς διαθέτει το δημιουργικό «θράσος» να δίνει λόγο στον ήρωα, υπερβαίνοντας τη σιωπή των πηγών.

Ένα τέτοιο βιβλίο, επομένως, δεν μπορεί να υποκαταστήσει την ιστορία. Μπορεί όμως να τη συμπληρώσει με άλλον τρόπο. Μπορεί να κάνει μια εποχή αισθητή, να δώσει πρόσωπο στα γεγονότα, να δείξει το ανθρώπινο κόστος των πολιτικών αποφάσεων, να μετατρέψει τα αρχεία σε βίωμα. Παρότι δεν αντικαθιστά την ιστορική έρευνα, μπορεί να οδηγήσει τον αναγνώστη προς αυτήν. Η αξία του βρίσκεται ακριβώς σε αυτή τη διπλή λειτουργία: από τη μία αφηγείται μια συναρπαστική ζωή, από την άλλη ανοίγει ερωτήματα για τη μνήμη, την ήττα, την κομματική πειθαρχία, τη διαφωνία και την ευθύνη. Διαβάζεται ως λογοτεχνία, αλλά μας αναγκάζει να σκεφτούμε ιστορικά. Και ίσως αυτό είναι το πιο ουσιαστικό που μπορεί να κάνει ένα ιστορικό μυθιστόρημα: όχι να μας πει οριστικά «τι έγινε», αλλά να μας κάνει να αναρωτηθούμε βαθύτερα πώς και γιατί συνέβη.

Το κείμενο του Κώστα Παλούκη επιμελήθηκε ο Αντώνης Γαζάκης

Επιτρέπεται η αναπαραγωγή και διανομή του άρθρου σύμφωνα με τους όρους της άδειας **Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)**

Ετικέτες αριστερά βιβλίο ελληνική λογοτεχνία εμφύλιος ιστορία Κομμουνιστικό Κόμμα
κριτική βιβλίου λογοτεχνία μυθιστόρημα

Σχετικά με τον συντάκτη

Κώστας Παλούκης

Ο Κώστας Παλούκης είναι διδάκτορας νεότερης ιστορίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Από το 2003 μέχρι σήμερα έχει συμμετάσχει με δικά του κείμενα σε συλλογικούς τόμους και βιβλία, επιστημονικά και πολιτικά περιοδικά, εφημερίδες και διαδικτυακές σελίδες. Τα επιστημονικά του ενδιαφέροντα αφορούν την ιστορία του κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος στην Ελλάδα, την ιστορία των λιμένων, κ.α.

Μοιραστείτε το!

